

УДК 343.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.22>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ПОШУК

Михайленко О.О.,
*аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності,
Навчально-наукового інституту права
ім. князя Володимира Великого МАУП
ORCID: 0009-0007-2699-7901*

Михайленко О.О. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: науково-теоретичний пошук.

В статті досліджуються особливості теоретичних та практичних проблем правової кваліфікації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, здійснено аналіз його змісту, запропоновано класифікацію та виокремлено основні ознаки. Констатовано, що кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність впроваджена на законодавчому рівні в Україні з 2022 року та передбачена статтею 111-1 Кримінального кодексу України. Визначено, що колабораційна діяльність – це усвідомлене, вимушене чи добровільне, зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі. Акцентується увага, що колабораційна діяльність в кримінальному праві охоплює як публічну так і приватну сфери. Вказано розподіл на окремі групи проблем правової кваліфікації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, а саме: перша група – проблеми, пов'язані з розумінням законодавчих термінів; друга група – проблеми розмежування ст. 111-1 Кримінального кодексу України та суміжних статей при їх кваліфікації; третя група – проблеми справедливості санкцій та ефективності застосування покарання за колабораційну діяльність. Підтримано науковий підхід щодо віднесення до різновидів колабораційної діяльності такі злочини як пособництво державі агресору, державна зрада. Наведено основні законодавчі підходи до розмежування категорій державна зрада, колабораційна діяльність, пособництво державі агресору. Встановлено, види колабораційної діяльності, а саме: воєнний; економічний; політико-адміністративний; побутовий; вимушений колабораціонізм; добровільний колабораціонізм; ідеологічний колабораціонізм. Вказано основні ознаки колабораційної діяльності, а саме: (1) діяльність осіб (як правило, громадян України), яка спрямована на співпрацю з державою-агресором на шкоду Україні, (2) така діяльність осіб має місце під час окупації й (3) може бути як вимушеною, так і добровільною. Зроблено висновок, що кримінально-правовий аспект видів колабораційної діяльності полягає в тому, що вона є злочином проти основ національної безпеки України, що передбачає кримінальну відповідальність за публічне заперечення збройної агресії, підтримку дій держави-агресора, співпрацю з окупаційною владою, добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах та пропаганду у закладах освіти на підтримку дій держави-агресора.

Ключові слова: колабораційна діяльність, колаборант, державна зрада, злочини проти основ національної безпеки України, окупація, кримінальна відповідальність, ознаки, класифікація.

Mykhailenko O.O. Criminal liability for collaborative activities: scientific and theoretical research.

The article examines the features of theoretical and practical problems of the legal qualification of criminal liability for collaborative activities, analyzes its content, proposes a classification, and identifies the main features. It is noted that criminal liability for collaborative activities has been introduced at the legislative level in Ukraine since 2022 and is provided for by Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is determined that collaborative activity is conscious, forced or voluntary, intentional cooperation with the enemy in his interests and to the detriment of one's own state. Attention is drawn to the fact that collaborative activities in criminal law encompass both the public and private spheres.

The division into separate groups of problems of legal qualification of criminal liability for collaborative activities is indicated, namely: the first group – problems related to understanding legislative terms; the second group - problems of delimitation of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine and related articles in their qualification; the third group – problems of fairness of sanctions and effectiveness of application of punishment for collaborative activities. The scientific approach to classifying such crimes as aiding an aggressor state and high treason as types of collaborative activity is supported. The main legislative approaches to distinguishing the categories of high treason, collaborative activity, and aiding an aggressor state are presented. The types of collaboration activities have been established, namely: military; economic; political-administrative; domestic; forced collaborationism; voluntary collaborationism; ideological collaborationism. The main features of collaborative activity are indicated, namely: (1) the activity of individuals (as a rule, citizens of Ukraine) aimed at cooperating with the aggressor state to the detriment of Ukraine, (2) such activity of individuals takes place during occupation, and (3) can be both forced and voluntary. It is concluded that the criminal legal aspect of types of collaboration activities is that it is a crime against the foundations of national security of Ukraine, which provides for criminal liability for public denial of armed aggression, support for the actions of the aggressor state, cooperation with the occupation authorities, voluntary occupation by a citizen of Ukraine of a position in illegal judicial or law enforcement bodies, and propaganda in educational institutions in support of the actions of the aggressor state.

Key words: collaborative activity, collaborator, treason, crimes against the foundations of national security of Ukraine, occupation, criminal liability, signs, classification.

Постановка проблеми. З початком широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України одним із актуальних питань кримінального права є запровадження кримінальної відповідальності за співпрацю з окупаційною владою. На кінець 2024 року у Реєстрі судових рішень було зареєстровано більше 1442 вироків у справах про колабораційну діяльність, а найбільша їх кількість близько 484 за ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України далі КК України – про публічне заперечення російської агресії. Так, станом на 15 червня 2024 року правоохоронними органами України було відкрито 9179 кримінальних проваджень за колабораційну діяльність.

На кінець 2023 року правоохоронні органи проводили розслідування близько 7556 кримінальних проваджень за колабораційну діяльність, а в суди надійшло 984 кримінальних проваджень. Зазначимо, що кількість відкритих кримінальних проваджень у 2023 році за колабораційну діяльність є значно вищою, ніж у 2022 році (було зареєстровано – 12 031, а в суди було скеровано – 620, а кількість вироків, що було винесено – 268) [1]. Крім цього, окремі проблеми кваліфікації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність залишилися поза увагою вчених, деякі твердження науковців мають дискусійний характер, низка законодавчих приписів у цій сфері мають недоліки та неузгодженості. Застосування тяжкості покарання за колабораційну діяльність не відповідають міжнародним стандартам в контексті захисту прав людини. Вищенаведені дані вказують на актуальність вибраної теми.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження проблем протидії колабораційній діяльності вивчали такі науковці як В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Б.М. Головкін, Є.О. Письменський, О.М. Хавронюк, Ю.О. Пундор, В.В. Аніщук [2], В.В. Кузнецов, М.В. Сийплові [3], А.І. Лігун [4], І. Вигівський [5], О. Герасимчук [6] та ін. Зокрема, В.В. Кузнецов та М.В. Сийплові вивчаючи кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність вказують на нечіткість окремих ознак відповідних складів кримінальних правопорушень, що суперечить принципу правової визначеності. Вони пропонують розробку стратегії перехідного правосуддя. Основним завданням якої є знайти баланс між амністією та кримінальним переслідування винних [3, с.381].

Заслуговує на увагу науковий підхід О. Герасимчука стосовно розподілу на окремі чотири групи проблем кваліфікації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність [6, с. 69]. Інші автори розширюють перелік таких недоліків, до яких відносять, а саме: відсутність легального визначення колабораційної діяльності; відсутність критеріїв розмежування колабораційної діяльності від суміжних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 110, 111 і 111-2 КК України; віднесення ч. 1 і 2 ст. 111-1 КК України до кримінальних поступків, що суперечить назві розділу 1 особливою частини КК України та змісту ст. 49 і 59 КК України, а також безальтернативність покарання у санкції даних частин колабораційної діяльності; неможливість притягнення особи за кваліфікуючими ознаками до відповідальності за ч. 8 ст. 111-1 КК України; непослідов-

ність законодавця у вказівці на добровільність вчинення діянь передбачених ст. 111-1 КК України [7]. Зазначимо, що в сучасних умовах воєнного стану не має єдиної статистики кримінальних проваджень про колабораційну діяльність, відсутня також єдина судова та слідча практики з цих питань [2, с. 180]. Вищевказане підкреслює актуальність вибраної теми роботи.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних та практичних проблем кваліфікації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність у межах ст. 111 КК України. Навести її форми, вказати основні підходи до розмежування колабораційної діяльності від суміжних складів правопорушень як державна зрада, пособництво державі агресору.

Виклад основного матеріалу. КК України передбачає кримінальну відповідальність вказує на його форми, а також підстави відповідальності у таких статтях як колабораційну діяльність (ст.111-1) та пособництво державі-агресору (ст. 111-2), державна зрада (ст. 111) [8]. Отже, кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність в Україні встановлена ст. 111-1 КК України і передбачає покарання від штрафу до довічного позбавлення волі, залежно від тяжкості злочину. Виходячи із аналізу ст. 111-1 КК України в межах кримінально-правової кваліфікації [8] колабораційна діяльність охоплює сім основних складів кримінальних правопорушень та один кваліфікований склад, що стосується частин 5-7 зазначеної статті КК України, а також містить примітку.

Виходячи із аналізу ст. 111-1 Кримінального кодексу України [8] можна виокремити форми колабораційної діяльності: (1) публічне заперечення громадянином України факту збройної агресії проти України або публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора або до співпраці з державою-агресором; (2) добровільне зайняття громадянином України посади, що не передбачає виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території; (3) здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України; (4) здійснення передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням; (5) організація та проведення заходів політичного характеру, а також здійснення інформаційної діяльності у взаємодії з державою-агресором; (6) добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях ... [8].

Відмітимо, що визначення суб'єкта у законодавця в різних складах правопорушень ст. 111-1 Кримінального кодексу України підхід диференційований, як правило суб'єктом може бути виключно громадянин України, але в окремих складах обмеження щодо громадянства відсутні. Доцільно розмежовувати правопорушення як державна зрада, колабораційна діяльність, пособництво державі агресору. Основними критеріями такого розмежування виступають: об'єкт злочинного посягання, об'єктивна сторона та характеристики суб'єкта [9, с. 759]. В кримінальному праві О.В. Зайцев розглядає державну зраду як різновид колабораційної діяльності [10, с. 174] такий підхід підтримує С.П. Баладига [11, с. 109].

Державна зрада можлива лише у тих формах, які прямо перераховані в диспозиції ст. 111 КК України [8]. Ці діяння можуть вчинятися як у мирний час, так і під час військового стану та в умовах тимчасової окупації. Приписи ст. 111 КК України визначають державну зраду як діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [8]. Отже, державна зрада полягає у переході на бік ворога, шпигунстві та наданні іноземній державі допомоги у проведенні підривної діяльності проти України.

КК України передбачає спеціальний вид колабораційної діяльності як пособництво державі агресору. Пособництво державі агресору – це умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора у вигляді: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора [8]. Отже, важливими критеріями цього правового явища є наявність міжнародного збройного конфлікту та його застосування при відсутності певного громадянства.

В окремих наукових працях дефініція «колабораційна діяльність» й «колабораціонізм» є тожні [2, с. 177; 3, с. 381; 5, с. 96; 12, с. 771; 13, с. 37]. Однак єдиного визначення їх в юридичній літературі не існує. Зокрема, тлумачити термін «колабораціонізм» можна у двох значеннях. Слово «collaboration» (співробітництво) має французьке походження та його зміст можна розуміти у позитивному та негативному значенні. У першому випадку – це спільна діяльність, співпраця різних суб'єктів. Негативне його змістовне розуміння – це добровільна та навмисна співпраця з ворогом у його інтересах та на шкоду своїй державі та її союзникам [13, с. 10].

Наприклад, І. Вигівський визначає зміст у «широкому» чи «вузькому» значенні. Дефініція колабораціонізм у широкому сенсі – це складне кримінальне явище, яке виникає в результаті взаємодії суб'єктів комунікаційного процесу (окремих осіб, певних організацій) або добровільної чи примусової співпраці з агресором. На думку автора (у вузькому сенсі) – це діяння, ознаки якого визначені, зокрема, у ст. 111-1 КК України [5, с.96].

На думку інших дослідників сучасний термін «колабораціонізму» є змістовним соціально-психологічним та етичним явищем-феноменом. Таке правове явище як «колабораціонізм» охоплює деякі із форм державної зради й співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками через різноманітні дії у військовій, економічній, політичній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності [14, с. 72]. Інші автори пропонують подібний підхід, а саме: «колабораціонізм характеризується співробітництвом або взаємодією з противником (державою-агресором), така поведінка завдає шкоди інтересам держави. Розуміння цієї діяльності як свідомої, добровільної та стратегічної за своєю природою [15, с. 36]. Отже, колабораційна діяльність – це свідомо й добровільна та навмисна співпраця з ворогом у його інтересах та на шкоду своїй державі та її союзникам.

В наукових працях не визначені єдині ознаки колабораційної діяльності. З точки зору Г.В. Муляр, О.С. Ховпун ознаки колабораційної діяльності можуть бути наступні, а саме: (1) особа має бути громадянином України; (2) посада колаборанта не пов'язана з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями; (3) особа здійснює ведення діяльності на окупованій території; (4) громадянин України здійснює пропаганду у закладах освіти; (5) громадянин України здійснює передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним формуванням; (6) особа здійснює ведення господарської діяльності на окупованій території; (7) громадянин України проводить інформаційну діяльність на державу-агресора; (8) особа бере участь у діяльності судових або правоохоронних органах, незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях окупованих територій [16, с. 188].

На думку Ю.В. Василенко до ознак колабораційної діяльності відносяться наступні: (а) діяльність осіб (як правило, громадян України), спрямована на співпрацю з державою-агресором на шкоду Україні; (б) така діяльність має місце під час періоду окупації, (в) така діяльність може бути як вимушеною, так і добровільною [17, с. 3]. І з цим твердженням доцільно погодитись. Відмітимо що єдиних підходів визначення видів колабораційної діяльності в наукових працях не існує. Так, М.І. Часник пропонує розрізняти види колабораціонізму, а саме: (1) вимушений; (2) добровільний, (3) ідеологічний [18, с. 252]. Деякі автори по-іншому розмежовують види колабораціонізму, а саме: політичну угоду з окупантом; «кооперування» з окупаційною владою у цивільних галузях; колабораціонізм як «спільне ведення війни» на боці окупаційних сил, а також гуманітарний, побутовий та політичний тощо [5, с. 97]. Інші автори наводять також такі види колабораціонізму: (а) воєнний; (б) економічний; (в) політико-адміністративний; (г) побутовий колабораціонізм [14, с. 5; 15, с. 194]. Зазначимо, що національна судова практика та окремі автори виокремлюють інші види колабораційної діяльності, зокрема «адміністративний» колабораціонізм у сфері охорони здоров'я [21]. Відмітимо, що колабораційна діяльність в кримінальному праві охоплює різні форми співпраці з державою-агресором. Ці форми можуть поділяються на два основні види, а саме: (1) публічний і (2) приватний. Публічна колабораційна діяльність включає співпрацю з окупаційними органами влади та військовими, тоді як приватна стосується економічної співпраці з підприємствами країни-агресора [20, с. 194; 22, с. 100].

Висновки: Колабораційна діяльність – це усвідомлене, вимушене чи добровільне, зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі. Колабораційна діяльність охоплює як публічну так і приватну сферу. Основними критеріями розмежування колабораційної діяльності від інших кримінальних правопорушень таких як державна зрада, пособництво державі агресору виступають, а саме: об'єкт злочинного посягання, об'єктивна та суб'єктивна

сторона та характеристики суб'єкта. Зокрема, одним із критеріїв кваліфікації є те, що державна зрада полягає у переході на бік ворога, шпигунстві та наданні іноземній державі допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. А важливими критеріями розмежування такого злочину, як пособництво державі агресору від колабораційної діяльності є наявність міжнародного збройного конфлікту та його застосування при відсутності певного громадянства. До ознак колабораційної діяльності слід віднести, а саме: діяльність осіб (як правило, громадян України), яка спрямована на співпрацю з державою-агресором на шкоду Україні, та має місце під час періоду тимчасової окупації території ворогом. Колабораційна діяльність може бути як вимушеною, так і добровільною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В Україні за колабораціонізм відкрили понад 9 тисяч проваджень, а третина вироків – за пости в однокласниках. URL.: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-za-kolaboraczionizm-vidkryly-ponad-devyat-tysyach-provadžhen-a-tretyna-vyrokiv-za-posty-v-odnoklasnykah/> (дата звернення: 11.10.2025).
2. Пундор Ю.О., Аніщук В.В. Проблеми притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Том 3. № 89. С. 177-181. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.26>.
3. Кузнецов В.В., Сийпловіч М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право.* 2022. Вип. 70. С. 381-388. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.61>.
4. Лігун А.І. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник київського інституту національної гвардії України.* 2024. № 1. С. 99–10. DOI: doi.org/10.59226/2786-6920.1.2024.99-104.
5. Vyhivskyi I. Countering collaborationism in the context of armed conflict. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2024. No.10(3). pp.96-103. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-3-96-103>.
6. Герасимчук О. Проблеми застосування кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Цифровий архів Національний університет «Острозька академія» 2023. URL.: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9812/1/Problemy.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).
7. Бойко О., Садолінський І., Капітан О., Саміло А. Недоліки законодавчої регламентації як причина виникнення проблем протидії колабораційній діяльності. 2024. URL: <https://sci.lidubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/14663> (дата звернення: 10.10.2025).
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.10.2025).
9. Малетова О.С., Глущенко А.О. Відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень: питання теорії та практики. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 759-764. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.126>.
10. Зайцев О.В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014–2022 років). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право.* 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 174-179. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.27>.
11. Баладига С.П. Колабораційна діяльність як одна із форм державної зради: сутність та проблематика нового злочину. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 5. С. 109–114. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221560>.
12. Пацкан І.І. Особливості кримінальної відповідальності, передбаченої за колабораційну діяльність. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 6. С. 770-774. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.128>.
13. Rubashchenko M, Shulzhenko N. Reflections on the Legal Features of Collaborationist Activity: Theory and Practice in Terms of the Russian Occupation of Ukrainian Territory. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2024. № 7(3), pp.10–40. DOI: 10.33327/AJEE-18-7.3-a000315.
14. Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник НТУУ «КПІ». Політо-*

- логія. Соціологія. Право. 2022. Вип. 4(56). С.71-76. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269622](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269622).
15. Матюшенко О.І., Лігун А.І. Колабораційна діяльність: проблемні питання та перспективи їх вирішення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 6. С. 36-42. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.6>.
 16. Муляр Г.В., Ховпун, О.С. Новели кримінального законодавства: колабораційної діяльності. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. № 13. С. 186-190. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-13-186-190>.
 17. Василенко Ю.В. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. 2022. № 1. С. 3-8. DOI: <https://doi.org/10.32782/chasopyskii/vp/2022-1-1>.
 18. Часник М.І. Міжнародні підходи до визначення і кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (на прикладі Австрії та Ліхтенштейну). *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 251-255. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.51>.
 19. Волков М.С. Міжнародно-правові механізми боротьби з колабораціонізмом в умовах міжнародних конфліктів. *Академічні візії*. 2024. Вип.32. С. 1-12. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12635732>.
 20. Сьомін С.В., Комашко В.В. Сучасна парадигма колабораціонізму в умовах російського вторгнення в Україну: історико-правовий аналіз. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 194-201. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.26>.
 21. Колабораціонізм у медицині: національна судова практика та вимоги міжнародного гуманітарного права. URL: <https://mipl.org.ua/kolaboraczionizm-u-medyczyni-naczionalna-sudova-praktyka-ta-vumogy-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava/> (дата звернення: 05.10.2025.)
 22. Ємельянов Р.О., Єлаєв Ю.Л. Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності. *Публічне право*. 2023. № 3 (51). С. 100-108. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2023-51-11>.